

**8D02301 – Filoloji eğitim programı doktora öğrencisi Akegojayeva
Raya Nurdankızı'nın “Kıpçak-oğuz dil grubu kapsamında skriptonimlerin
pragmatik potansiyeli (ritüel uygulamalar temelinde)” başlıklı doktora tezine
yurtdışı danışman
GÖRÜŞÜ**

1. Araştırma konusunun güncelliği ve genel bilimsel ve ulusal programlarla ilişkisi

Sunulan doktora tezi, çağdaş dilbiliminin antropomerkezci paradigma ve bilişsel dilbilim alanındaki önemli sorunlarından biri olan dil ile kültür arasındaki ilişkiyi, özellikle ritüel uygulamalar temelinde oluşan dilsel birimlerin (scriptonymlerin) anlamsal ve pragmatik gelişimini incelemeye yöneliktir. Araştırma konusunun güncelliği çeşitli açılardan belirginleşmektedir.

Öncelikle, günümüz beşerî bilimlerinde kültürel kodların ve ulusal dünya görüşünün dil aracılığıyla incelenmesi büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda, ritüel uygulamalara dayalı dilsel birimlerin kapsamlı bir şekilde ele alınması, etno-kültürel dil birimlerinin bilimsel olarak tanımlanmasına olanak sağlamaktadır.

İkinci olarak, çalışma Türk dilleri arasındaki karşılaştırmalı dilbilim araştırmalarının gelişimine katkı sunmaktadır. Kazakça, Karakalpakça, Türkçe ve Azerbaycan Türkçesi verileri temelinde yapılan analiz, Kıpçak ve Oğuz dil gruplarındaki ortak ve farklı özellikleri ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Üçüncü olarak, tez sonuçları çağdaş bilim ve eğitim sisteminin gerekliliklerine uygundur. Elde edilen bulgular yükseköğretim kurumlarında dil öğretimi süreçlerinde, kültürlerarası iletişim alanında ve ulusal kültürel değerlerin korunmasına yönelik devlet programları kapsamında kullanılabilir. Bu yönleriyle araştırma konusu bilimsel ve pratik açıdan son derece günceldir.

2. Elde edilen sonuçların ve çıkarımların temellendirilmesi ve güvenilirliği

Tezde sunulan bilimsel sonuçlar ve çıkarımlar, somut dil verilerine, güncel bilimsel kuramlara ve kapsamlı bir metodolojik temele dayanmaktadır. Araştırma sürecinde bilişsel dilbilim, etnolingvistik, anlamsal değişim kuramı ve söylem-pragmatik analiz yöntemleri sistematik bir biçimde kullanılmıştır.

Çalışmanın dikkat çekici yönlerinden biri, Karakalpakçaya ait verilerin geniş ölçüde ele alınmış olmasıdır. Günümüz küreselleşme koşullarında Karakalpak dilinin kullanım alanının daraldığı ve yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olduğu bilinmektedir. Bu bağlamda, tezde Karakalpak dilindeki ritüel uygulamalara ilişkin dilsel birimlerin derlenmesi, bilimsel dolaşıma kazandırılması ve bunların anlamsal-pragmatik özelliklerinin incelenmesi önemli bir katkıdır.

Doktora öğrencisi Akegojayeva Raya, Kazakça, Karakalpakça, Türkçe ve Azerbaycan Türkçesi alanındaki bilimsel çalışmaları kapsamlı bir şekilde incelemiş, bu çalışmaların güçlü ve zayıf yönlerini belirlemiştir. Türk dilleri temelinde

scriptonym kavramının yeterince ele alınmadığını ortaya koyarak, kendi araştırmasının bilimsel yeniliğini temellendirmiştir.

Yazar, Schank & Abelson'un script kuramı, Wierzbicka'nın kültürel script yaklaşımı, Lakoff & Johnson'un bilişsel metafor kuramı ile metonimi ve metafronimi kuramlarını esas alarak scriptonymlerin anlamsal gelişimini tutarlı ve kapsamlı biçimde analiz etmiştir. Dilsel birimlerin ritüel kökenli temel anlamlarından uzaklaşarak yeni bağlamlarda kullanılmasının metaforik, metonimik ve metafronimik mekanizmalar aracılığıyla gerçekleştiği somut verilerle gösterilmiştir.

Ayrıca, araştırmada derlem (korpus) verileri, edebî metinler ve kitle iletişim araçlarından elde edilen örnekler kullanılmış olup, bu durum elde edilen sonuçların güvenilirliğini artırmaktadır. Tüm çıkarımlar mantıksal bir bütünlük içerisinde sunulmuş ve bilimsel açıdan temellendirilmiştir.

3. Bilimsel sonuçların yenilik düzeyi

Tezin bilimsel yeniliği şu yönlerde ortaya çıkmaktadır:

- ritüel uygulamalara ilişkin dilsel birimler ilk kez “scriptonym” kavramı çerçevesinde sistematik olarak ele alınmıştır;
- Kıpçak ve Oğuz dil grupları temelinde scriptonymlerin karşılaştırmalı analizi yapılmıştır;
- scriptonymlerin anlamsal gelişimi metaforik, metonimik ve metafronimik değişimler açısından bütüncül biçimde incelenmiştir;
- scriptonymlerin yalnızca anlamsal değil, aynı zamanda pragmatik potansiyeli de ilk kez bağımsız bir araştırma nesnesi olarak ele alınmıştır.

Bu sonuçlar tezin bilimsel yeniliğini açıkça ortaya koymakta ve teorik önemini artırmaktadır.

4. Elde edilen sonuçların teorik ve uygulamalı problemlerin çözümüne katkısı

Araştırma sonuçları dilbilimin önemli teorik sorunlarının çözümüne katkı sağlamaktadır. Özellikle dilsel birimlerin anlamsal değişim mekanizmalarının bilişsel açıdan açıklanması ve dil-kültür ilişkilerinin ortaya konulması bakımından önemli bir katkı sunmaktadır.

Uygulamalı açıdan ise tez sonuçları:

- yükseköğretimde “Bilişsel Dilbilim” ve “Etnolingvistik” derslerinin öğretiminde;
- Türk dillerinin karşılaştırmalı öğretiminde;
- Türk dillerine yönelik karşılaştırmalı etnolingvistik sözlüklerin hazırlanmasında;
- kültürlerarası iletişim süreçlerinde etkin bir şekilde kullanılabilir.

5. Yayınların yeterlilik düzeyi

Tezde elde edilen temel bilimsel sonuçlar yeterli düzeyde yayımlanmıştır. Doktora öğrencisinin bu konuya ilişkin çalışmaları ulusal bilimsel dergilerde ve uluslararası konferanslarda yayımlanmıştır. Yayınlar, tezin ana içeriğini ve temel sonuçlarını kapsamlı biçimde yansıtmaktadır.

6. Tezin gerekliliklere uygunluğu

Doktora tezi, Kazakistan Cumhuriyeti'nin akademik dereceler verilmesine ilişkin yönetmeliklerinin tüm gerekliliklerini karşılamaktadır. Çalışma güncel bir bilimsel problemi ele almakta, bilimsel yenilik içermekte, teorik ve pratik öneme sahip olup, sonuçları yeterli düzeyde yayımlanmıştır.

Bu doğrultuda, Akegojayeva Raya'nın doktora tezinin "Filoloji" eğitim programı kapsamında Felsefe Doktoru (PhD) derecesini almaya layık olduğu kanaatindeyim.

Yurtdışı Danışmanı:

Prof. Dr. Hikmet Koraş
Niğde Ömer Halisdemir University
Fen-Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
(Niğde, Türkiye)

**«8D02301-Филология» білім беру бағдарламасының докторанты
Акегожаева Рая Нурданқызының Философия докторы (PhD) дәрежесін
алу үшін ұсынған «Қыпшақ-оғыз тілдер тобындағы скриптонимдердің
прагматикалық әлеуеті (ғұрыптық рәсімдер негізінде)» атты докторлық
диссертациялық жұмысына шетелдік кеңесшісінің
ПІКІРІ**

1. Зерттеу тақырыбының өзектілігі және оның жалпы ғылыми және мемлекеттік бағдарламалармен байланысы

Ұсынылып отырған диссертациялық жұмыс қазіргі тіл біліміндегі антропоөзектік парадигма мен когнитивтік лингвистиканың өзекті мәселелерінің бірі – тіл мен мәдениеттің өзара байланысын, соның ішінде ғұрыптық рәсімдер негізінде қалыптасқан тілдік бірліктердің (скриптонимдердің) семантикалық және прагматикалық дамуын зерттеуге арналған. Зерттеу тақырыбының өзектілігі бірнеше факторлармен айқындалады.

Біріншіден, қазіргі гуманитарлық ғылымдарда мәдени кодтар мен ұлттық дүниетанымды тіл арқылы тану мәселесі ерекше маңызға ие болып отыр. Осы тұрғыдан алғанда, ғұрыптық рәсімдерге қатысты қалыптасқан тілдік бірліктерді кешенді түрде қарастыру этномәдени тілдік бірліктерді ғылыми тұрғыдан сипаттауға мүмкіндік береді.

Екіншіден, зерттеу жұмысы түркі тілдері арасындағы салыстырмалы-лингвистикалық зерттеулердің дамуына үлес қосады. Қазақ, қарақалпақ, түрік және әзірбайжан тілдері материалдарының негізінде жүргізілген талдау қыпшақ және оғыз тілдеріндегі ортақ және ерекшелік сипаттарды айқындауға бағытталған.

Үшіншіден, диссертация нәтижелері қазіргі ғылым мен білім беру жүйесінің талаптарына сәйкес келеді. Зерттеу нәтижелерін жоғары оқу орындарында тілдерді оқыту үдерісінде, мәдениетаралық коммуникация саласында, сондай-ақ ұлттық мәдени құндылықтарды сақтауға бағытталған мемлекеттік бағдарламалар аясында қолдануға болады. Осылайша, зерттеу тақырыбы ғылыми және практикалық тұрғыдан өзекті болып табылады.

2. Ізденушінің нәтижелері мен қорытындыларының негізделуі және шынайылығы

Диссертациялық жұмыста ұсынылған ғылыми нәтижелер мен тұжырымдар нақты тілдік материалдарға, заманауи ғылыми теорияларға және кешенді әдіснамалық негізге сүйене отырып жасалған. Зерттеу барысында когнитивтік лингвистика, этнолингвистика, семантикалық өзгеріс теориясы және дискурстық-прагматикалық талдау әдістері жүйелі түрде қолданылған.

Зерттеу жұмысының назар аударарлық тұстарының бірі – қарақалпақ тіліне қатысты материалдардың кеңінен қамтылуы. Қазіргі жаһандану жағдайында қарақалпақ тілінің қолданыс аясының тарылып, жойылып кетудің алдында тұрғаны белгілі. Осы тұрғыдан алғанда, диссертацияда қарақалпақ тіліндегі ғұрыптық рәсімдерге қатысты тілдік бірліктерді жинақтап, ғылыми

айналымға енгізу, олардың семантикалық және прагматикалық ерекшеліктерін сипаттау – аса маңызды қадам болып табылады.

Сондай-ақ, докторант Акегожаева Рая қазақ, қарақалпақ, түрік және әзірбайжан тілдеріндегі ғылыми еңбектерге кең көлемде шолу жасаған. Автор әр тілдегі этнолингвистикалық, когнитивтік және семантикалық зерттеулерді саралай отырып, олардың жетістіктері мен олқылықтарын анықтайды. Түркі тілдері материалдары негізінде скриптонимдер мәселесінің жеткілікті деңгейде қарастырылмағанын негіздей отырып, өз зерттеуінің ғылыми жаңалығын дәлелдейді. Әдебиеттерге жүйелі шолу жасап, зерттеу тақырыбының өзектілігін мен зерттеу олқылықтарын толыққанды аша алған.

Автор скрипт теориясы (Schank & Abelson), мәдени скрипт (Wierzbicka), когнитивтік метафора (Lakoff & Johnson), метонимия және метафтонимия теорияларын негізге ала отырып, скриптонимдердің семантикалық дамуын жан-жақты әрі дәйекті түрде талдаған. Зерттеу барысында тілдік бірліктердің бастапқы ғұрыптық мағыналарынан алшақтап, жаңа контекстерде қолданылуы метафоралық, метонимиялық және метафтонимиялық механизмдер арқылы жүзеге асатыны нақты тілдік деректермен дәлелденген. Докторант әрбір тілдік бірлікті нақты контексте қарастырып, олардың бастапқы ғұрыптық мағынасынан екіншілік, ауыспалы мағынаға өту жолдарын дәлелді түрде көрсетеді.

Зерттеудің әдіснамалық негізі де жоғары деңгейде. Жұмыста корпус материалдарына негізделген контент талдау, семантикалық реконструкция, дискурстық-прагматикалық талдау әдістері кешенді түрде қолданылған. Әсіресе, дискурстық-прагматикалық талдау арқылы скриптонимдердің қазіргі тілдік қолданыстағы бағалауыштық, эмоциялық және экспрессивтік қызметтері жан-жақты сипатталған. Бұл зерттеудің тек теориялық емес, практикалық маңызын да арттыра түседі.

Сонымен қатар, зерттеуде корпус материалдары, әдеби мәтіндер және бұқаралық ақпарат құралдары деректері пайдаланылған, бұл алынған нәтижелердің шынайылығын арттырады. Барлық тұжырымдар логикалық жүйелілікпен беріліп, ғылыми негізділігімен ерекшеленеді.

3. Ғылыми нәтижелердің жаңалық дәрежесі

Диссертациялық жұмыстың ғылыми жаңалығы бірнеше аспектілерде көрінеді:

- ғұрыптық рәсімдерге қатысты тілдік бірліктер алғаш рет «скриптоним» ұғымының аясында жүйелі түрде қарастырылған;
- қыпшақ және оғыз тілдері материалдары негізінде скриптонимдердің салыстырмалы талдауы жүргізілген;
- скриптонимдердің семантикалық дамуы метафоралық, метонимиялық және метафтонимиялық ауысулар тұрғысынан кешенді түрде сипатталған;
- скриптонимдердің тек семантикалық емес, олардың прагматикалық әлеуеті де алғаш рет арнайы зерттеу нысаны ретінде қарастырылған.

Осы аталған нәтижелер диссертацияның ғылыми жаңалығын айқындайды және зерттеудің теориялық маңызын арттырады.

4. Алынған нәтижелердің теориялық және қолданбалы міндеттерді шешуге бағытталуы

Зерттеу нәтижелері тіл біліміндегі маңызды теориялық мәселелерді шешуге бағытталған. Атап айтқанда, тілдік бірліктердің семантикалық өзгеріс механизмдерін когнитивтік тұрғыдан түсіндіру, тіл мен мәдениет байланысын айқындау сияқты мәселелерге нақты үлес қосады.

Қолданбалы тұрғыдан алғанда, диссертация нәтижелерін: жоғары оқу орындарында «Когнитивтік лингвистика», «Этнолингвистика» сияқты тіл білімі пәндерін оқытуда, түркі тілдерін салыстырмалы түрде меңгертуде, сондай-ақ түркі тілдерінің салыстырмалы этнолингвистикалық сөздігін даярлау ісінде тиімді қолдануға болатындығында. Сонымен қатар, жұмыс материалдарын мәдениетаралық коммуникация үдерісінде тіл мен мәдениеттің өзара байланысын тереңірек түсіндіруге де кеңінен қолдануға болады.

5. Негізгі нәтижелердің жариялану деңгейі

Диссертациялық жұмыстың негізгі нәтижелері ғылыми басылымдарда жеткілікті деңгейде жарияланған. Ізденушінің зерттеу тақырыбы бойынша жариялаған мақалалары отандық ғылыми журналдарда және халықаралық конференцияларда жарық көрген. Жарияланымдар диссертация мазмұнын толық қамтып, зерттеудің негізгі нәтижелері мен тұжырымдарын көрсетеді.

6. Диссертацияның талаптарға сәйкестігі

Диссертациялық жұмыс Қазақстан Республикасының ғылыми дәрежелер беру ережелерінің талаптарына толық сәйкес келеді. Зерттеу жұмысы өзекті ғылыми мәселені шешуге бағытталған, ғылыми жаңалығы бар, теориялық және практикалық маңызы айқын, нәтижелері жеткілікті деңгейде жарияланған.

Осыған байланысты, Рая Акегожаеваның диссертациялық жұмысы «Филология» білім беру бағдарламасы бойынша философия докторы (PhD) ғылыми дәрежесін алуға лайық деп есептеймін.

Шетелдік кеңесші:

Жаратылыстану-гуманитарлық
факультеті
Түрік тілі және әдебиеті бөлімі
Нийде Өмер Халисдемир
университетін (Нийде, Түркия)
профессоры, доктор

Hikmet KORAS

